

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ. ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΙΤΗ - ΚΡΑΤΟΥΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Γεράσιμος Κουζέλης, Λέκτορας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Αφορμή για τη διατύπωση των σκέψεων που ακολουθούν στάθηκαν συγκεκριμένα ερωτήματα αναφορικά με το χαρακτήρα μιας ρεαλιστικής και ταυτόχρονα εναλλακτικής κοινωνικής πολιτικής. Η προσπάθεια να θεμελιωθεί θεωρητικά η αφητηρία των απαντήσεων οδηγεί όμως σε μάλλον αφηρημένα πεδία, δυσκολία που επιτείνεται και από την αναγκαία συμπύκνωση. Επειδή, σαν συνέπεια, το συγκεκριμένο "τέλος" της επιχειρηματολογίας καθίσταται τουλάχιστον δυοδιάκριτο, θα προτάξω το συμπέρασμα με τη μορφή μιας θέσης, η συγκεκριμενοποίηση της οποίας στο "εδώ" των ελληνικών δεδομένων απουσίας κοινωνικής πρόνοιας και το "τώρα" της κρίσης εμφανίζεται προσιτή.

Σύμφωνα με τη θέση αυτή η κατεύθυνση που θα πάρει η κοινωνική πολιτική ή και η ίδια η δυνατότητά της -ιδίαιτερα στο βαθμό που θα θεωρήσουμε ότι για να υπάρξει πρέπει να αλλάξει- εξαρτάται από/ή και συμπίπτει με την έκβαση του αγώνα σημασιοδότησής της, με τον προσδιορισμό του υλικού περιεχομένου της παροχής που αντιστοιχεί στον όρο "κοινωνική".

Το ότι βρισκόμαστε σε περίοδο οξυμένης αντιπαράθεσης για τον προσδιορισμό αυτού του περιεχομένου αντανακλάται emphatica στις ριζικά διαφορετικές ερμηνείες του αναγκαίου "εξορθολογισμού" ή ακόμα περισσότερο του "εκουγχρονισμού" της κοινωνικής πολιτικής. Η καταγγελία του ορθολογισμού και η εγκατάλειψη του στην εκδοχή των κυνικών "δεδομένων", χαρακτηριστική του σημερινού συσχετισμού εις βάρος του κριτικού Λόγου, βρίσκει το αντίστοιχό της στη γενική, εν ονόματι του ρεαλισμού, αναγνώριση των ορίων που θέτει η κρίση. Τα "εξαιρετικά" όρια εξηγούν τη συρρίκνωση ή και άρση των κοινωνικών οφειλών, που πλέον παρουσιάζονται σαν μονόπλευρες προσφορές του Κοινωνικού.

Το αποτέλεσμα αυτό, όπως και το συνολικό επιχείρημα της "κρίσης" είναι δυνατόν να εξηγηθούν ως συνέπειες μιας μετατόπισης στον ορισμό και υλικό προσδιορισμό του "κοινωνικού", μιας μετάθεσης της θεματικής των κοινωνικών διεκδικήσεων, μιας επιβεβλημένης από τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, "αλλαγής της συζήτησης".

Η κοινωνική θεωρία δε δέχεται μόνο κατ' αντανάκλαση τις συνέπειες αυτών των μετατοπίσεων, καθώς πάντα λειτουργεί και ως κοινωνικό πρόγραμμα, ως οργανωτής των ερμηνευτικών προτάσεων που αντιπαρατίθενται. Οι μετατοπίσεις στα εννοιολογικά πλαίσια, οι επανορισμοί των αντικειμένων "κοινωνική πολιτική" και "κράτος πρόνοιας" στιγματίζονται απ' αυτό που καλείται "κρίση", συνδέονται με την ασκούμενη πίεση υπέρ της ανατροπής ενός θεωρητικά τεκμηριωμένου και κοινωνικά διεκδικούμενου περιεχομένου κρατικής απόδοσης ή παροχής.

Αν όμως είναι έτσι, αν δηλαδή σταθμίζονται και αντιπαρατίθενται σημασίες και περιεχόμενα "κοινωνικότητας" και η αντιπαράθεση αυτή διεξάγεται και στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας, τότε η εμμονή τόσο στο τί θα πρέπει όσο και στο τί πράγματι κάνει το κράτος πρόνοιας, η εμμονή στο συστηματικό προσδιορισμό της συγκεκριμένης του μορφής αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία.

Μ' αυτό το δηλωμένο ενδιαφέρον, που συνιστά "σκοπιά", θα αναπτύξω στη συνέχεια μια πρόταση για την προσέγγιση των ζητημάτων που θέτει η σχέση πολίτη και κράτους πρόνοιας, με επίκεντρο τη δυναμική της. Κατ' ανάγκην θα περιοριστώ στις αδρές γραμμές στήριξης της πρότασης αυτής, διατυπώνοντας διαδοχικές θέσεις.

1.

Η κυρίαρχη και, ως προς την τάση, ενισχυόμενη μορφή εξουσίας είναι η ασκούμενη ως *auctoritas*¹, ως αυθεντία². Η κατάφαση, αποδοχή δηλαδή της εξάρτησης, που τη χαρακτηρίζει³ προσεγγίζεται, σε μη ψυχολογικά ερμηνευτικά πλαίσια, ως συνέπεια της άσκησης θεμιτής εξουσίας, βάσει μιας νομιμοποιητικής παραπομπής σε συναινετικό και θετικό υπόβαθρο. Πρότυπο και βάση αυτών των σχέσεων αποτελεί η αυθεντία της διεύθυνσης στην παραγωγική διαδικασία⁴. Ο (κατ αρχήν) αποκλεισμός εξωοικονομικών καταναγκασμών από την αναπαραγωγή καθιερώνει τη σύγχρονη μορφή εξουσίας ως προϊόν του κοινωνικά αναγκαίου συντονισμού μεμονωμένων ατομικών δραστηριοτήτων. Η μορφή αυτή χαρακτηρίζει τις κοινωνικές σχέσεις στις οποίες οι φορείς ενέχονται ως μεμονωμένα άτομα: η εκπροσώπηση και ταυτόχρονα ιδιοποίηση του κοινωνικού δυναμικού που υπερβαίνει την ατομικότητα (και δίνει περιεχόμενο στις σχέσεις) αποτελεί τη βάση διεύθυνσης αλλά και νομιμοποίησης της εξουσίας που ασκείται, εξουσίας που προϋπάρχει και καθορίζει τους όρους αναπαραγωγής των σχέσεων αυτών.

Τη θέση αυτή μπορούμε άμεσα να συνδέσουμε με τρεις υπο-θέσεις που μας μεταφέρουν στην εστία του θέματός μας.

1.1.

Το αστικό κράτος, που προσδιορίζεται απ' το ίδιο πλαίσιο αναπαραγωγής ενσαρκώνει τις πολιτικές σχέσεις που εξασφαλίζουν την αυτόνομη λειτουργία της οικονομίας, τον αποκαλούμενο "αυτοματισμό" του οικονομικού κυκλώματος, τον αποκλεισμό εν τέλει εξωοικονομικών καταναγκασμών. Η παρουσία αυτή του κράτους στην οικονομία, ως εγγύηση της απουσίας του, εγκαθιδρύει το χαρακτηριστικό κρατικό παρεμβατισμό ως αναγκαία και μόνιμη προϋπόθεση ομαλής λειτουργίας της οικονομίας χωρίς "έξωθεν" παρεμβάσεις.

Εξασφαλίζοντας τους όρους υπό τους οποίους η οικονομική σχέση κυριαρχίας διαμορφώνεται ως σχέση αυθεντίας, το κράτος αναλαμβάνει τη συνολική εκπροσώπηση του ενιαίου, κοινωνικού στοιχείου που στηρίζει την εμφάνιση μεμονωμένων δρώντων και νομιμοποιεί τη διαφοροποίησή τους σε φορείς ανταγωνιστικών σχέσεων. Αναλαμβάνει -διατυπωμένο κατ' αναλογία με το προηγούμενο σημείο- τη "διεύθυνση", το "συντονισμό" των εξωοικονομικών παραγόντων της κυκλοφορίας και αναπαραγωγής, ιδιοποιούμενο το παραγωγικό στοιχείο αυτής της λειτουργίας. Συμπυκνώνει και εκπροσωπεί κατ' αυτό τον τρόπο την αναγκαιότητα και χρησιμότητα της κοινωνικής οργάνωσης, ενσαρκώνει τη νομιμοποιητική παραπομπή στην

1 Για την προέλευση και ιστορία της έννοιας βλ. Hannah Arendt, *Was ist Autorität?*, στο H. Arendt, *Fragwürdige Traditionsbestände im politischen Denken der Gegenwart*, Frankfurt a.M. 1957 (ελληνική μετάφραση, από τη σημαντικά ανθεωρημένη αμερικανική έκδοση, στο Δευκαλίων 22 [1978]) και Theodor Eschenburg, *über Autorität*, Frankfurt a.M. 1976.

2 Αποδίδω τον όρο σύμφωνα με την πρόταση του Τίτου Πατρίκιου στο "Σημείωμα για την αποδοχή των όρων", στο Δευκαλίων 22 [1978], σσ. 203-205.

3 Μαξ Χόρκχαϊμερ, "Εξουσία και οικογένεια", στο Μ. Χόρκχαϊμερ, *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, Αθήνα 1984, σ. 93.

4 Καρλ Μαρξ, Το κεφάλαιο *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, τόμ. α' (μετάφραση Γ. Σκουριώτη), Αθήνα 1957, σσ. 344 κ.ε.

αρχική συναίνεση, στη συμβατική εγκαθίδρυση της εξουσίας ως κοινωνικοποίηση ή, κατά τη συνεπέστερη περί συμβολαίου εκδοχή, στη συμβολική τάξη⁵. Το αστικό κράτος προσδιορίζεται και αυτοπροσδιορίζεται ως κύριος φορέας αυθεντίας.

1.2.

Αν στο ένα σκέλος της σχέσης αυθεντίας, στην εκπροσώπηση δηλαδή του ενιαίου και κοινωνικού στοιχείου, αναδεικνύεται το κράτος ως "αναδιπλασιασμός" της κοινωνίας, στο άλλο προβάλλει η εντεινόμενη ατομικοποίηση και αλληλοαπομόνωση των δρώντων ως διαδικασία διεύρυνσης της βάσης της εξουσίας. Η εις βάθος επεκτεινόμενη παραγωγή διακρίσεων δεν απελευθερώνει μόνο ένα δυναμικό στο οποίο μπορούν να εγκατασταθούν κοινωνικά αξιοποιήσιμες, ιεραρχημένες, ταξινομημένες σχέσεις. Ενισχύει ταυτόχρονα την αναγκαιότητα του φορέα υπέρβασης των διαφορών, νομιμοποιώντας έτσι και την παρέμβασή του στο πεδίο ορισμού τους.

Αυξανόμενη κατηγοριοποίηση ατομικών "ιδιοτήτων", κατάληψη ή η "αποικιοποίηση" της σταδιακά από αντίστοιχες τεχνικές συλλαμβανόμενης ατομικότητας, μεταφορά ή εγγραφή των προσδιορισμών της κοινωνικής εξουσίας στο εσωτερικό του διασπασμένου πλέον υποκειμένου και αναπαραγωγή τους ως "συνεπακούθων" προσωπικών κλίσεων και αποκλίσεων - αυτή είναι η γνωστή θεματική που σχετίζεται με το δεύτερο σκέλος των σχέσεων αυθεντίας.

Η υπόμνηση της θεματικής αρκεί αν δεν εκλαμβάνεται ως επίκληση της "σαρωτικής" λογικής της ολοκλήρωσης που εισήγαγε η "διαλεκτική του διαφωτισμού"⁶. Η εκμετάλλευση ή κατάληψη του δυναμικού που απελευθερώνεται δεν αναιρεί το στοιχείο της χειραφέτησης, τη θεματοποίηση, την κοινωνική αναγνώριση και δυνατότητα έκφρασης ή και ικανοποίησης της ατομικής διαφοράς.

1.3.

Συνδυάζοντας τις τάσεις που χαρακτηρίζουν τα δύο σκέλη των σχέσεων αυθεντίας μπορούμε να προσδιορίσουμε ως προϊόν τους τη συγκρότηση αυτού που ονομάστηκε "το Κοινωνικό"⁷. Στο δίκτυο πρακτικών που ορίζουν ως πεδίο άσκησής τους την ατομική υποκειμενικότητα στο μέτρο που αυτή συλλαμβάνεται και αναγνωρίζεται κοινωνικά ως σημείο τομής πολλαπλών συγκεκριμένων κατηγοριοποιήσεων ή περιπτώσιολογιών, στο εξαιρετικά πολύπλοκο αυτό δίκτυο βρίσκει την υλική του υπόσταση το Κοινωνικό, η θεσμοποιημένη προβολή και οργάνωση του ενιαίου των δραστηριοτήτων των μεμονωμένων μελών της κοινωνίας.

Αν και φαινομενολογικά ανάλογο της κοινωνίας, το Κοινωνικό αποτελεί πραγματική και κοινωνικά αναγκαία κατασκευή. Ως αφετηρία της επανερμηνείας των κοινωνικών σχέσεων, ως πηγή αυθεντίας ("εξουσιοδοτημένης" εξουσίας στον "Λεδιάθαν"⁸) ή ως ταυτόσημο με ό,τι η

5. Προκειται για τη λανθάνουσα εκδοχή που διαπερνά την επιχειρηματολογία του Rousseau και στηρίζεται κυρίως στη λειτουργία του νομοθέτη ως εκπροσώπου μιας άλλης, συμβολικής τάξης (βλ τα κεφάλαια 6 και 7 του δεύτερου βιβλίου του Ζαν-Ζακ Ρουσό, Κοινωνικό συμβόλαιο, Αθήνα 1957). Η ίδια συλλήψη υπάρχει στη βάση των νεότερων θεωριών περί συμβολικής αλληλεπίδρασης, συχνά δε και των ερμηνειών της κοινωνικής λειτουργίας της γλώσσας.

6. Βλ. Μαξ Χόρκχαιμερ και Τέοντορ Αντορνο, Η διαλεκτική του διαφωτισμού, Αθήνα 1986, ιδιαίτερα τις σσ 46 κ.ε. Η σφαιρύτερη διατύπωση της θέσης περί ολοκλήρωσης βρίσκεται στο Μαξ Χόρκχαιμερ, Η εκλείψη του λόγου, Αθήνα 1987, σ 177.

7. Για την υιοθετούμενη σημασία της έννοιας βλ Gilles Deleuze, Der Aufstieg des Sozialen, στο J Donzelot, Die Ordnung der Familie, Frankfurt a.M 1979, σσ 246-252 και Jürgen Habermas, Strukturwandel der Öffentlichkeit, Darmstadt / Neuwied 1979, σσ 155 και 172.

8. Thomas Hobbes, Leviathan London 1973, σ 84 κ.ε (μέρος I, κεφ 16)

πολιτική θεωρία αποκάλεσε "το Αυθεντικό"⁹ δεν αποτελεί απλώς στοιχείο του μύθου του συμβολαίου αλλά πραγματικό προϊόν του. Η (απ)αλλοτρίωση που επιτρέπει τη σύναψη ενός συμβολαίου ίδρυσης της κοινωνίας ή/και εγκαθίδρυσης της εξουσίας διασφαλίζει και αυξάνει το αρχικά (απ)αλλοτριωθέν κατά την επαναπόδοσή του, η άρση του ατομικού στο γενικό προστατεύει και ενισχύει το ατομικό¹⁰. Η παραπομπή στην κοινή δέσμευση, ακόμα και στη μορφή της ιδεολογικής επίκλησης, προϋποθέτει τη θεσμοποίηση των λειτουργιών κοινωνικής στήριξης και επιβεβαίωσης του ατόμου ως πολίτη.

Αν αυτή είναι η βάση συγκρότησης του Κοινωνικού, τότε η κοινωνική πολιτική δεν είναι παρά ο τρόπος ύπαρξης (διαμόρφωσης και εξειδίκευσης των λειτουργιών) του κράτους μέσα σ' αυτό, δεν είναι παρά ο τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνει το κράτος στην κοινωνική αναπαραγωγή, από τη σκοπιά και με επίκεντρο τη σχέση πολίτη - κοινωνίας. Μ' αυτή την έννοια το αστικό κράτος είναι εξίσου αναγκαία κοινωνικό όπως και παρεμβατικό.

2.

Η κατά Rousseau εκδοχή του συμβολαίου, που προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην απόδοση του (απ)αλλοτριωθέντος προσουξημένου κατά το απορρέον προϊόν της νομιμοποίησης, προβάλλει ένα καθοριστικό στοιχείο που συχνά παραβλέπεται. Το διακριτικό των σχέσεων αυθεντίας, η βάση αυτού που προσδίδει στην εξάρτηση το στοιχείο του θεμιτού, είναι ο παραγωγικός και για τον υποτασσόμενο ο θετικός (προσοδοφόρος) χαρακτήρας των σχέσεων αυτών. Η δέσμευση ενέχει τα στοιχεία της αμοιβαιότητας, τα οποία αναδεικνύει και το οικονομικό της αρχέτυπο: πρόκειται για μια ανταλλαγή ισοτίμη, για μια εξάρτηση ορθολογικά τεκμηριωμένη και λογικά αναγκαία, για μια σχέση στην οποία εξασφαλίζεται και επιβεβαιώνεται το άτομο ως κοινωνική υποκειμενικότητα. Η διεύθυνση αποτελεί κοινωνικά απαραίτητη και παραγωγική λειτουργία.¹¹

Ενα συμβόλαιο καθαρής υποταγής θα ήταν λοιπόν άκυρο.¹² Η αναγνώριση της κυριαρχίας προϋποθέτει μια ανάλογη πραγματική ανταμοιβή, μια παροχή, την κατά Foucault θετικότητα της εξουσίας¹³ και τη διασφάλιση/ επιβεβαίωση εκείνου που υπόκειται σ' αυτήν. Αν ο ηττημένος του εγγελιανού σχήματος πρόκειται να υπηρετήσει ως σκλάβος, θα πρέπει να επιζηήσει - και μ' αυτή την έννοια "πάντα το σύμφωνο προηγείται της βίας"¹⁴.

Στο βαθμό τώρα που η νομιμοποιητική παραπομπή στη συναινετική βάση στηρίζεται σε συμβολική γενίκευση του -κατά την ορολογία μας- "αυθεντικού" τρόπου άσκησης της εξουσίας, πράγμα που ισχύει για όλο το φάσμα αναπτυσσόμενων σχέσεων στο πεδίο του Κοινωνικού, και οι δύο πλευρές της αναγνώρισης εντείνονται αναλόγως.

Από τη μια έχουμε μια πολλαπλή ενίσχυση του φορέα της αυθεντίας, όταν οι μορφές εκπροσώπησης του ενιαίου, κοινωνικού στοιχείου είναι ομόλογες και παρουσιάζονται ως σύστημα (το "κοινωνικό σύστημα"). Η ομολογη συμβολική κωδικοποίηση που χαρακτηρίζει τις σχέσεις αυθεντίας έχει ως συνέπεια τη σύμπτωση και συμπίκνωση αναγνωρίσιμων εκφάνσεων της κοινωνικής εξουσίας. Ο αυθεντικά εγκάλων θεσμός ανασύρει μια αλυσίδα τέτοιων αναγνωρίσεων, ο εκπρόσωπος του Κοινωνικού γίνεται (συνειρμικά) αποδέκτης της προβολής θεμιτών εξαρτήσεων, προερχόμενων από άλλα πλαίσια. Οι περιβόητοι "φορείς" του κοινωνικού

9 Richard E. Flathman, *The Practice of Political Authority Authority and the Authoritative*, Chicago / London 1980, σ 26.

10 Ρουσό, ο.π., σ 66 (I9) και 78 κ.ε. (II4)

11 Μαρξ, ο.π., σ 345

12 Ρουσό, ο.π., σ 51 (I4).

13 Μισελ Φουκό, *Αληθεία και εξουσία*, στο: Μ Φουκό, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Αθήνα 1987, σ 21.

14 Jacques Lacan, *Subversion des Subjekts und Dialektik des Begehrens im Freud'schen Unbewußten*, στο: J Lacan, *Schriften II*, Otten 1975, σ 185.

κράτους δε χειρίζονται μια αυθεντία στηριγμένη αποκλειστικά στην αναγνώριση του επιμέρους έργου τους αλλά στο σύνολο των νομιμοποιών προσδιορισμών του κοινωνικού κράτους, που προβάλλονται πάνω τους όσο κατέχουν και χρησιμοποιούν τους ανάλογους συμβολικούς κώδικες. Αντίστοιχα, στο βαθμό που η αλυσίδα δε διαρρηγνύεται και οι "φορείς" παραμένουν αναγνωρίσιμοι ως φορείς αυθεντίας, τα άτομα επενδύουν στις σχέσεις τους με αυτούς πάντα κάτι παραπάνω απ' ό,τι περιλαμβάνεται στους ίδιους τους όρους της σχέσης: λειτουργούν σ' αυτές όχι αποκλειστικά ως κάτοχοι της ανάλογης θέσης αλλά ως κοινωνικά υποκείμενα - και ως τέτοια προβάλλουν στο φέροντα τα σύμβολα της αυθεντίας στοιχεία "κοινωνικότητας" που έχουν νομιμοποιηθεί και αναγνωρισθεί σ' άλλα πλαίσια.

Από την άλλη πλευρά, αντίστοιχη συμπύκνωση ή πολλαπλή προβολή ισχύει και για το περιεχόμενο της αναγνώρισης της υποκειμενικότητας του υποτασσόμενου από τον εγκαινιάζοντα θεσμό. Αν το πεδίο της αναγνωρισμένης εξουσίας διευρύνεται με την επένδυση εκ μέρους των μεμονωμένων δρώντων ενός πλεονάσματος κοινωνικά αξιοποιήσιμης υποκειμενικότητας, εξίσου επιβαρύνεται απ' αυτήν. Ό,τι επενδύεται, επενδύεται ως επιβεβαιωμένο, αναγνωρισμένο από το φορέα της αυθεντίας. Κι όσο η δυναμική της εξέλιξης αυτής οδηγεί σε εμπάθυνση των κατηγοριοποιήσεων του ατομικού, άλλο τόσο στενεύει τα περιθώρια αναπαραγωγής των σχέσεων αυθεντίας, εφόσον σ' αυτές θα πρέπει πλέον να επιβεβαιώνονται και να αναγνωρίζονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ατομικότητας. Τα άτομα - "πολίτες του κοινωνικού κράτους" απαιτούν από τους φορείς του συνολική αναγνώριση της κοινωνικά εκφράσιμης υποκειμενικότητάς τους.

Η αυθεντία που χαρακτηρίζει το Κοινωνικό είναι από τη φύση της ασταθής και αποσταθεροποιητική.

3.

Συγκεκριμενοποιημένη στο πλαίσιο σχέσεων του κοινωνικού κράτους, η δυναμική της διαλεκτικής της αναγνώρισης προσδίδει στη σχέση πολίτη - κράτους τις τάσεις και αντιφάσεις που τη χαρακτηρίζουν.

3.1

Κατ' αρχήν ως προς τις τάσεις:

3.1.1. Η πλέον γενική είναι η τάση που οδηγεί στην καθολική επικράτηση του Κοινωνικού, στην εγκαθίδρυση του ως (κοινωνικού) κόσμου. Σ' αυτή την εξέλιξη αντιστοιχεί η καθολική αρμοδιότητα και ευθύνη της κοινωνικής πολιτικής (και η αστυνομία μετατρέπεται σε όργανο κοινωνικής πολιτικής και μάλιστα με το διακριτικό της "βοήθειας"¹⁵) για όλες τις σχέσεις που αρθρώνονται στο εσωτερικό αυτού του "κόσμου" ως σχέσεις του. Πρόκειται για την τάση, την οποία η ουστημική θεωρία καταγράφει ως μετάβαση από το κοινωνικό κράτος στο κράτος πρόνοιας, θάσει της προσθήκης της ευθύνης "αντιστάθμισης" των δυσχεριών που απορρέουν για το άτομο από την επικρατούσα τάξη ή οργάνωση της ζωής.¹⁶

3.1.2. Η τάση αυτή συνοδεύεται ή μάλλον εξειδικεύεται από τη διπλή τάση που ήδη αναφέρθηκε: τη ριζική εξατομίκευση και τη "σύλληψη" της ατομικής υποκειμενικότητας από τη μια, την εξίσου ριζική εξάπλωση της σφαιράς ευθύνης του κράτους ως οργανωτή και φορέα της αυθεντίας του Κοινωνικού, την καθολική πολιτικοποίηση¹⁷ από την άλλη.

15 Joachim Hirsch, *Der Sicherheitsstaat*, Frankfurt aM 1980, σσ 76 και 116

16 Niklas Luhmann, *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, München 1981, σ 8

17 Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Κοινωνικό κράτος και κοινωνικά δικαιώματα. η επιστροφή του Πολιτικού*, στο *Θεωρία και κοινωνία* 1 [1990], σσ.24 κ.ε.

3.1.3. Στις σχέσεις αυθεντίας η διπλή αυτή τάση εκφράζεται αφενός στην εγκαθίδρυση και αναγνώριση της γενικής αρμοδιότητας του κράτους (υπεύθυνου για την τήρηση κάθε είδους κανόνα από την πολιτική ως τις προσωπικές σχέσεις, συνομιλητή του πολίτη σε όλα τα δυνατά σκηνικά) και αφετέρου στην κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση του αιτήματος για διασφάλιση και εκπλήρωση της προσωπικότητας.

3.1.4 Από δω προκύπτει και η τάση ριζικής αποσταθεροποίησης των κυρίαρχων σχέσεων αναπαραγωγής της εξουσίας που φέρνουν το κράτος πρόνοιας αντιμέτωπο με το πρόβλημα αναγνώρισης της κοινωνικής υπόστασης του πολίτη, διαδικασία που γίνεται διαρκώς και πιο συγκεκριμένη και άρα περίπλοκη. Το κράτος, του οποίου η βάση νομιμοποίησης είναι πλέον μονίμως ελλειμματική, παρεμβαίνει ή υπερβολικά πολύ ή υπερβολικά λίγο.

3.2.

Οι αντίφασεις που χαρακτηρίζουν τη σχέση πολίτη - κράτους πρόνοιας έχουν την ίδια αφετηρία: την "απόδοση" ή τον παραγωγικό χαρακτήρα που επιβάλλει η διαλεκτική της αναγνώρισης. Διαφορετικά συμφέροντα, διαφορετικές "σκοπιές" οδηγούν σε ριζικά διαφορετικές βλέψεις για το προϊόν και η σύγκρουσή τους είναι αυτή που τελικά το καθορίζει. Όπως και στην κλασική εκδοχή αυτής της διαλεκτικής, η αμοιβαία αναγνώριση οδηγεί μόνο τότε σε συναίνεση, όταν το αρχικό στοιχείο της ρήξης (η απειλή του θανάτου) διατηρείται και μεταφέρεται στο εσωτερικό του συμβολαίου, μετατρέπεται σε μηχανισμό επιβολής των όρων της σύμβασης. Αν και στην περίπτωση της αυθεντίας του κράτους πρόνοιας η προϋπόθεση είναι η ίδια, ο εγκαλούμενος αναγνωρίζει εκείνες τις εκφάνσεις της εξουσίας στις οποίες και από τις οποίες αναγνωρίζεται, η διαλεκτική έχει εδώ την άμεση υλική της αναφορά στην υποκείμενη σε αξιολόγηση παροχή αγαθών ή/και υπηρεσιών.

Σ' αυτό το πλαίσιο είναι ευδιάκριτες τρεις μορφές έκφρασης της αντίφασης που χαρακτηρίζει τη σχέση πολίτη και κράτους πρόνοιας.

3.2.1. Η πρώτη συνδέεται με την πολυσυζητημένη κρίση. Η συμβολική αλυσίδα, που εξασφαλίζει την "δια παραπομπής στον κοινωνικό χαρακτήρα" νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας, διαρρηγνύεται στην περίπτωση αδυναμίας εκπλήρωσης της αντισταθμιστικής λειτουργίας της πρόνοιας. Τέτοια αδυναμία δηλώνει κατά κανόνα το κράτος στις συγκυρίες που κάνουν την αντιστάθμιση απαραίτητη για τους πολίτες. Ενώ δηλαδή είναι η κρίση που ενεργοποιεί τους περί προστασίας όρους του συμβολαίου, στρέφοντας τους πολίτες προς το "φυσικό αποδέκτη" και εγγυητή των κοινωνικών αιτημάτων, το κράτος στρέφει την παρεμβατική ή και αντισταθμιστική του λειτουργία άμεσα προς την αποκατάσταση της ανεμπόδιστης οικονομικής αναπαραγωγής, ενώ παράλληλα η οικονομική του ισχύς εξελίσσεται σε αντίστροφη σχέση με τις ανάγκες κοινωνικής πολιτικής.

Από το σημείο αυτό ξεκινάνε δύο παράλληλα αναπτυσσόμενες και αλληλοστηριζόμενες κρατικές πολιτικές. Η πρώτη είναι μια πολιτική επιθετικής επαναδιαπραγμάτευσης των όρων ή μάλλον της σημασίας των όρων του συμβολαίου, που στηρίζεται στη ρεαλιστική περιγραφή των ίδιων των παραπάνω μηχανισμών της κρίσης. Για τις επιταγές της εξασφάλισης, προστασίας και πρόνοιας επιδιώκεται ένα περιεχόμενο, που τις ταυτίζει με την ανασυγκόλληση της αλυσίδας οικονομικής αναπαραγωγής, που τις στρέφει στο "συντονισμό" και στο κεφάλαιο που εκπροσωπεί αυτό το "συντονισμό" στην οικονομία. Η πολιτική αυτή προσπαθεί να επιλύσει την αντίφαση, μεταφέροντάς τη στο πεδίο μιας σύγκρουσης γύρω από την απόδοση νοημάτων ή τον καθορισμό του περιεχομένου της παροχής, μεταφέροντάς την σ' ό,τι πιο κάτω θα σχολιασθεί ως κύρια μορφή έκφρασης της αντίφασης.

Η δεύτερη πολιτική στηρίζεται στην έντονη κατηγοριοποίηση του κοινωνικού σώματος, την οποία και ενισχύει παθολογικοποιώντας τις "περιπτώσεις" των θυμάτων της κρίσης. Η διάρρηξη της συμβολικής αλυσίδας και η εν δυνάμει άρση της αναγνώρισης εκ μέρους τέτοιων κατηγοριών πολιτών ενισχύεται και χρησιμοποιείται πλέον ως βάση περιθωριοποίησης τους. Η νομιμοποίηση του αποκλεισμού παραπέμπει ακριβώς στην έλλειψη αναγνώρισης του Κοινωνικού, ήτοι στη "μη-κοινωνικότητα". Το κράτος πρόνοιας μπορεί να διατηρεί τα χαρακτηριστικά του και μάλιστα και να αναλαμβάνει ρητά την ευθύνη (επαν)ένταξης αυτών των ομάδων, εφόσον προσφέρει αυτή την ευκαιρία χωρίς να γίνεται χρήση της.

3.2.2. Αυτό το τελευταίο συμπίπτει με τον κρατικό χειρισμό της δεύτερης μορφής έκφρασης της αντίφασης, της σύγκρουσης των επιπτώσεων της εξατομίκευσης και της ενσάρκωσης του ενιαίου, της σύγκρουσης μεταξύ καθολικής αρμοδιότητας και αναρμοδιότητας επί της ατομικής περίπτωσης, την οποία το ίδιο το κράτος πρόνοιας ορίζει σαν τέτοια. Ενώ δηλαδή οι υποκατηγοριοποιήσεις εκ μέρους του Κοινωνικού εστιάζονται στη μονάδα, έτσι ώστε το κράτος πρόνοιας να μπορεί, σε ενιαίο λόγο, να απευθύνεται εν τέλει σε ατομικά διαφοροποιημένες υποκειμενικότητες, ο προσδιορισμός του ως "αμερόληπτου" κράτους πολιτών το κρατάει μακριά από τις ατομικές απαιτήσεις, από τις συγκεκριμένες ανάγκες, όπου αυτές δεν είναι ενταγμένες σε γενικές κατηγορίες. Η συμβατική εγγύηση του ατομικού ισχύει όσο είναι γενική, όσο δεν απαιτείται συγκεκριμένη εφαρμογή της. Έτσι ο δρόμος που οδηγεί αντίστροφα από το μεμονωμένο άτομο και το αδιάσπαστο, συνολικό "πρόβλημά του" στις κατηγορίες λύσεων, δε διανοίγεται από το κράτος.¹⁸ Για όσους αδυνατούν να κατηγοριοποιήσουν τις ανάγκες τους σε κοινωνική προστασία, να εκμεταλλευτούν τις παρεχόμενες ευκαιρίες - και αδυνατούν όσοι έχουν τέτοια ανάγκη, εφόσον αυτή η αδυναμία προσδιορίζει την περιθωριοποίηση- γι' αυτούς το κράτος μόνον "μετα-νοεί".

Απ' αυτό το σημείο εξάλλου θα πρέπει να ξεκινήσει κάθε προσπάθεια αναδιάταξης του πλαισίου της κοινωνικής πολιτικής. Για να γίνει πραγματικά αποτελεσματική θα πρέπει να ανατρέψει αυτό το αδιέξοδο, να συνδέσει το ατομικό πρόβλημα ως ολότητα (αυτό για το οποίο καμιά υπηρεσία του κράτους ποτέ δεν είναι αρμόδια) με τις κατηγοριοποιημένες παροχές, να δημιουργήσει εναλλακτικούς ιστούς κοινότητας και κοινού λόγου, υποκαθιστώντας τους παραδοσιακούς δεσμούς που έχει αχρηστεύσει η πολιτική της εξατομίκευσης, να επανεντάξει τις απαιτήσεις των περιθωριοποιημένων ατόμων στο συμβολικό κώδικα του Κοινωνικού.

3.2.3. Το τελευταίο συνδέεται με την τρίτη και κύρια μορφή έκφρασης της αντίφασης, τον εγγενώς ανταγωνιστικό χαρακτήρα του προσδιορισμού του θετικού και παραγωγικού περιεχομένου της εξάρτησης. Με τη διεύρυνση της βάσης της αυθεντίας και τη συγκριτική της ενίσχυση ως τρόπου άσκησης της εξουσίας, με τη γενίκευση της αρμοδιότητας του κράτους και τη γενίκευση της αντισταθμιστικής του ευθύνης ενισχύεται και η βάση κριτικής αναιρέσης της επάρκειας του αποδιδόμενου, διευρύνονται οι δυνατότητες εναλλακτικής σημασιοδότησης και κριτικής με τα ίδια τα ισχύοντα κριτήρια, τους συμβολικά γενικευμένους όρους της "αρχικής συμφωνίας". Από το κράτος πρόνοιας είναι δυνατόν όχι μόνο να απαιτηθεί θεμιτά κάθε είδους εγγύηση ή αποκατάσταση, ακόμα και σε σχέση με καθαρώς ιδιωτικές σχέσεις ή πεδία απομακρυσμένα από τις άμεσες αναγκαιότητες (όπως αυτό της αναψυχής) αλλά μάλιστα να απαιτηθεί και εν ονόματι των αρχών εξοικονόμησης, ορθολογισμού, κοινωνικότητας ή αναγκαιότητας που διέπουν την οργάνωση και νομιμοποίηση του Κοινωνικού.

Το τί ισχύει ως επαρκές αντάλλαγμα ή επαρκής βάση για την αναγνώριση, το ποιά θεωρείται και ισχύει ως ορθολογικά τεκμηριωμένη εξάρτηση και ποιά αναγνωρίζεται ως κοινωνικά αξιοποιήσιμο θετικό προϊόν, αποτελεί αντικείμενο διευρυνόμενης συνδιαλλαγής υπό ανταγωνιστικούς όρους.

Όπως δείχνουν χαρακτηριστικά οι συζητήσεις και οι κοινωνικοί αγώνες γύρω από θέματα που ανέκυψαν έντονα τις τελευταίες δεκαετίες (με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το περιβάλλον), στη βάση των ίδιων των κυρίαρχων ορισμών μπορεί να οικοδομηθεί ένας Λόγος κριτικός, που να θέτει στο επίκεντρό του τις απαιτήσεις του ατόμου-πολίτη απέναντι στο κράτος ως εγγυητή, τις απαιτήσεις κοινωνικής πολιτικής ή κοινωνικοποίησης της πολιτικής, απαιτήσεις που μπορεί να συγκροτούν έως και επαναδιαπραγμάτευση του "συμβολαίου".

Αυτή η επισήμανση της σύγκρουσης στη σημασιοδότηση και την ερμηνεία δεν αποτελεί με κανένα τρόπο επίκληση σχετικότητας. Το κοινωνικά αναγκαίο και η αξία του αποδιδόμενου προϊόντος είναι παρά τη σχεσιακή τους φύση προσδιορίσιμα μεγέθη, οι επιστήμες της κοινωνίας μπορούν να τεκμηριώσουν σ' αυτό το πεδίο παραδειγματικά τη δυνατότητα συνύπαρξης του προσδιορισμού τους ως κοινωνικών και ταυτόχρονα επιστημονικών κλάδων.